

Alojzy Czech

Wacław Skrzywan (1898-1956)

Był jednym z 20. ekonomistów, którzy w dniach 1-2 grudnia 1945 założyli działające do dziś Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. Zarazem mimo cennego dla polskiej ekonomii dorobku, pozostaje naukowcem mało znanym. Nie zasłużył na taki brak uznania i – pomimo istniejących niskonakładowych opracowań Jego autorstwa oraz Jemu poświęconych – pogłębiające się zapomnienie.

Pochodził z Odessy, gdzie się dnia 1 listopada 1898 roku urodził.¹ Wychowany w rodzinie polskiej, ojciec Tadeusz Skrzywan, dr medycyny, był dyrektorem Instytutu Bakteriologicznego, matka Anna z Chałaczewiczów prowadziła dom. Uczęszczał do słynnego I Gimnazjum Państwowego im. Księcia Richelieu, które ukończył w 1917 roku ze złotym medalem. W tymże roku zmarł ojciec. Wacław wstąpił na odesski uniwersytet. Wkrótce jednak w końcu 1919 roku nastąpił wyjazd do odrodzonej Polski, początkowo do Wilna, potem na dłużej do Poznania. W obydwu miastach był słuchaczem tamtejszych uniwersytetów. Na Uniwersytecie Poznańskim uczestniczył w seminariach prof. Edwarda Taylora (pieniądz wskaźnikowy, inflacja francuska). Ukończył sekcję ekonomiczną Wydziału Prawno-Ekonomicznego, w 1926 roku uzyskując stopień magistra nauk ekonomiczno-politycznych. Równolegle do studiów pracował w Fabryce Wagonów „H. Cegielski” S.A. (1920-1923), potem na kierowniczych stanowiskach administracyjnych w S.A. Akwawit w Poznaniu (1923-1928). Od 1929 roku był nieprzerwanie do września 1939 związany z utworzonym rok wcześniej przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu Instytutem Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen. W pracy badawczej w pełni się realizował, publikując efekty swych ustaleń głównie w związanych z Instytutem naukowych czasopismach i seriach wydawniczych: *Koniunkturze Gospodarczej*, *Sprawozdaniach i Przyczynkach Naukowych IBKGiC* oraz *Pracach IBKGiC*. Stopniowo jego artykuły zaczęły pojawiać się na łamach ogólnopolskich tytułów: „Ekonomisty”, „Polski Gospodarczej”, „Banku”, którego redakcji był współzałożycielem i innych. W opublikowanych w tym okresie rozprawach i przyczynkach, uwzględniał najnowsze zdobycze wiedzy światowej, z reguły wносił także propozycję doskonalącą omawianą metodę lub narzędzie. W 1928

¹ Archiwum UAM w Poznaniu, sygn. 425/64; Archiwum UJ, sygn. S III; Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, sygn. RK 120; *Album życiorysów na 20-lecie Uniwersytetu 1965*, Archiwum UWroc., sygn. 0734, t. 1 (rękopisy), s. 521-523; A. Jagielski: *Wacław Skrzywan*, w: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego im. Bolesława Bieruta*, Seria A, nr 15, 1958, s. 3-6; Idem: *Skrzywan Wacław (1898-1956)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVIII/4, Instytut Historii PAN, CENP, Warszawa-Kraków 1997-1998, s. 487-488; E. Mika: *Wacław Skrzywan (1898-1956)*, w: *Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945-2010*, por red. L. Lehman i M. Maciejewskiego, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2010, s. 253-255.

roku poślubił Sabinę Józefę Hrynkiewicz, pracującą jako lekarz-stomatolog. Miał 2 córki: Ewę (ur. 1930) i Marię (ur. 1932).

Przegląd zawartości artykułów i rozpraw opublikowanych do 1939 roku

Rozproszona twórczość naukowa Waława Skrzywana znajduje się na łamach cenionych periodyków i serii wydawniczych z dziedziny ekonomii i statystyki. Jego pierwsze artykuły i znaczące rozprawy publikowane były w tytułach Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen. Uwagę badawczą skupiał na istotnych zagadnieniach ekonomicznych, z kompetencją i wnikliwością dokonując ich analiz i wnosząc każdorazowo własne propozycje usprawniające. Pracując w jakby dziś powiedziec ośrodku naukowo-badawczym – Instytut Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen był agendą Ministerstwa Przemysłu i Handlu – prezentował postawę naukowca w najczystszej postaci. Każdy tekst jego autorstwa pozostaje tego dobitnym świadectwem.

Poruszana przez Waława Skrzywana tematyka prac i artykułów powstałych w agendach IBKGiC, czasopismach naukowych oraz opracowań niepublikowanych powstałych w dziesięcioleciu 1929-1939 obejmowała głównie problemy koniunktury i sezonowości występujące tak w sferze pieniężnej, jak produkcyjnej i konsumpcyjnej. Zwięzłe w formie, porażały wagą naukowo podanych treści. Pisane w stylu oszczędnym, stanowiły przejaw najwyższej precyzji badawczej, której podstawą musiało być intensywne samokształcenie. Wskazuje na to powoływanie się, a nierzadko polemiczne przywoływanie publikacji z najwyższej światowej półki autorskiej. Warto przypomnieć ten dorobek, choćby dlatego, że zaświadczał on o niepodważalnych kompetencjach merytorycznych pozyskanego dla WSNSG wykładowcy, przy tym pozostaje prawdopodobne, że w katowickim środowisku jego trudno osiągalne rozprawy i przyczynki nie były wystarczająco znane.²

Chronologicznie pierwszym zagadnieniem ekonomicznym podjętym przez Waława Skrzywana było zjawisko sezonowości. Szczególnie dużo uwagi poświęcił jego badaniu na rynku pieniężnym. W „Sprawozdaniach i Przyczynkach Naukowych” Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen (1929, nr 4) pojawił się interesujący dwugłos: Ludwika Landau’a *Wahania sezonowe produkcji przemysłowej w Polsce* oraz debiutującego Waława Skrzywana *Sezonowość zjawisk rynku pieniężnego*, w którym rozpoczął długi proces opracowywania własnej metody badania tego zjawiska. Została ona zademonstrowana w rozprawce *Zmienna sezonowość działalności dyskontowej Banku Polskiego w latach 1924-1934* („Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen”, 1935), by znaleźć zwieńczenie w referacie *O istocie i metodzie badania zmiennej sezonowości* z dnia 13 maja 1936 roku

² W zbiorach Biblioteki Śląskiej, skrupulatnie gromadzącej w tych latach wszystkie publikacje naukowe wydawane w Polsce, znalazły się jedynie 3 publikacje z IBKGiC autorstwa W. Skrzywana. Biblioteka Główna naszego Uniwersytetu nie dysponuje żadną pracą tego autora.

wyłoszonym na sekcji statystyki Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich (streszczenie w: „Ekonomista” 1936, kw. I-II, s. 168-171). Punktem wyjścia w badaniu rytmu sezonowego obrotów dyskontowych Banku Polskiego było „zastosowanie wyrównawczych szeregów Fouriera, pozwalające na rozłożenie zasadniczego szeregu obserwacji na periodyczne krzywe wahań cząstkowych. Suma wahań o cyklach krótszych niż rok daje wskaźniki sezonowości. Jeśli jednak powstają z roku na rok różnice w przebiegu i amplitudzie wahań sezonowych, to zwykłe obliczenia normalnej sezonowości są błędne i formalistyczne.”³ Dlatego Skrzywan zaproponował własną metodę, z pomocą której zmiany czynników kształtujących sezonowość dają się lepiej uchwycić. Wskazał mianowicie, iż „analizę sezonowości można i należy oprzeć na wykrywaniu praw prawdopodobieństwa dla sezonowych odchyień w szeregach statystycznych, co dopiero stworzyłoby właściwe teoretyczne podstawy dla metod badania sezonowości.”⁴ Dotąd bowiem posiadały uzasadnienie czysto empiryczne.

Wacław Skrzywan był zbyt otwartym i dociekliwym badaczem, by przy okazji naukowego zajęcia się zjawiskiem sezonowości w sferze finansowej, pozostać obojętnym na dynamikę rynku pieniężnego i jej analizę. Czynił to w wielu aspektach. I tak w zwięzłych rozprawkach *Nowe obliczanie rentowności pożyczek państwowych* („Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen”, 1933) oraz *Metody szacunku obiegu wekslowego i odsetek protestów wekslowych* („Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen”, 1934) „opracował metodę obliczania wysokości obiegu wekslowego i przeprowadzał bieżąco obliczanie stopy rentowności pożyczek państwowych i listów zastawnych przy pomocy ustalonych przez siebie tablic rentowności”.⁵ W pracy *Forma kredytu a koniunktura. Próba sprawdzenia teorii stwarzania kredytu przez bank* („Sprawozdania i Przyczynki Naukowe” Instytut Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen, 1932, nr 3-4) przeprowadził krytyczną analizę obecnych w ówczesnej literaturze teorii zakładających ilościowy stosunek kapitału obrotowego i inwestycyjnego, wykazując ich fragmentaryczność i nie przystający do rzeczywistości formalizm. Na użytek Prezydium Rady Ministrów wykonał ekspertyzę *Koniunkturalna polityka kredytowa* (materiał niepublikowany, 1931). Opracował anonimowo w zbiorowym wydaniu albumowym *Życie gospodarcze Polski w wykresach (1926-1931)*, (nakładem PAT, Warszawa 1932), dział poświęcony rynkowi pieniężnemu.⁶ Przybliżał, analizował i krytykował pojawiające się i funkcjonujące poglądy na temat natury i funkcji pieniądza. W artykule *Uwagi o teorii wartości pieniądza* („Ekonomista”, 1933, t. I) dokonał przeglądu

³ Z recenzji prof. Wincentego Stysia z 1947 roku, w: Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, sygn. RK 120, s. 19.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ S. Kwiatkowski: *Wacław Skrzywan*, w: *Sylwetki statystyków polskich*, Główny Urząd Statystyczny i Polskie Towarzystwo Statystyczne, Warszawa 1998, s. 113.

zawartości publikacji O. Andersona, R. Frischa, J. Marschaka i W. Lederera oraz J.B. Hubbarda mających odniesienie do kategorii pieniądza. Jakby w ciągu dalszym ogłosił *O zapomnianej funkcji pieniądza* („*Ekonomista*”, 1933, t. III) wskazując w kontekście teorii A. Marshalla na funkcję przechowywania wartości „store value”. Na forum sekcji teorii ekonomii Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich wygłosił w dniu 30 listopada 1934 roku odczyt *Koncepcja „neutralnego” pieniądza*, będący omówieniem i autorskim nawiązaniem do słynnego dzieła J.G. Koopmansa *Zum Problem des „Neutralen” Geldes*. W dyskusji nad referatem mgr Skrzywana głos zabierali E. Lipiński, M. Breit, M. Kalecki, L. Landau, A. Wakar i J. Zagórski (streszczenie w: „*Ekonomista*” 1934, t. IV). Wspomnieć także trzeba o polemicznym artykule *Uwagi o drugiej inflacji polskiej* („*Bank*”, 1936, nr 1), asumptem którego był tekst dr K. Studentowicza poświęcony inflacji sprzed dziesięciu laty. Do sytuacji bieżącej nawiązywał tekst *Kapitalizacja i kredyt w Polsce* („*Polska Gospodarcza*”, 1938, nr 46).

Badanie zmian obejmowało także stosunkowo mało ówczesnie badaną realną sferę konsumpcyjną. Przejawem tego jest znakomita *Próba szacunku dynamiki konsumpcji robotniczej w Polsce* („*Koniunktura Gospodarcza*”, IBKGiC, 1930, nr 12), zakładająca potwierdzone przez badania budżetu rodzin robotniczych założenie, że zmiany sposobu wydatkowania w miarę wzrostu dochodów powtarzają się, gdy skutek ruchu płac realnych dochody warstw robotniczych ulegają zmianom w czasie.⁷ Taki podmiot przechodzi wtedy z jednej warstwy dochodów do drugiej. Skrzywan wykorzystał krzywe Engla pozwalające obliczyć przebieg zmian w konsumpcji, budując na tej podstawie wskaźniki konsumpcyjne, które sprawdza za pomocą danych o zbycie, wykazując wielką zgodność wielkości swych szacunków z nimi. Prof. Styś uważa to badanie za pionierskie, porównywalne z szacunkiem dochodu społecznego, jaki stosowali L. Landau i M. Kalecki. Metoda, którą Skrzywan rozwijał w dalszych pracach, pozwalała budować przewidywania o charakterze dynamicznym, jak również dobrze świadczy o nastawieniu prospołecznym autora. Wydaje się, że chodzi tu także o publikowane w języku niemieckim i nie zachowane opracowanie na temat koniunkturalno-statystycznej sytuacji gospodarczej Okręgu Warszawskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w latach 1939-1941, oparte na tym samym podejściu metodycznym. Natomiast badaniu popytu podczas trudnych lat kryzysu poświęcone było opracowanie *O metodzie badania elastyczności popytu* (praca niepublikowana, 1936), zawierające teorię i analizę wyników elastyczności popytu na spirytus w latach 1933-1935 w aspekcie utrzymania wpływów budżetowych na stale właściwym poziomie.

Równolegle rozwijał badanie sezonowości w sferze produkcji i wymiany, jakkolwiek nie stronił od dociekań i wniosków daleko bardziej ogólnych. Przedmiotem całościowo analizowanym na podstawie obszernego materiału

⁷ Z recenzji prof. Wincentego Stysia, op. cit., s. 19-20.

empirycznego był *Handel obuwem w Polsce* („Sprawozdania i Przyczynki Naukowe”, IBKGiC, Warszawa 1932, nr 14). Przesłanką powstania było zlecenie Komisji Badania Organizacji i Warunków Rozwoju Handlu w Polsce, utworzonej na wzór rozwiązań niemieckich jako uzupełnienie ogólnie powołanej Komisji Ankietowej Badania Warunków i Kosztów Produkcji i Wymiany. Na podstawie wyczerpujących kwestionariuszy, tak samo dokładnej ich analizy i poważnej pracy statystycznej, powstał oryginalny szacunek konsumpcji obuwia w kraju, a dane o kosztach handlowych tam podanych wzbudzały zainteresowanie fachowej prasy zagranicznej. Także *Kartel cementowy w Polsce w świetle analizy teoretycznej* („*Ekonomista*” 1936, kw. I-II), zwięzły, 12-stronicowy artykuł, zawierał nowatorskie ujęcie kosztów jako funkcji zależności od zmiennych sezonowo rozmiarów produkcji, tak jak w przypadku obuwia, poprzedzone ankietowym zgromadzeniem poważnego materiału empirycznego. W rezultacie, na podstawie tych przypadków na forum sekcji Statystyki w przedsiębiorstwie PTS dnia 11 marca 1938 Wacław Skrzywan wygłosił referat „Badania jakości wytworów przedsiębiorstwa”⁸ opublikowany jako *Ekonometryczne badania przedsiębiorstw* w organie prasowym PTS „Statystyka w przedsiębiorstwie” (1938, nr 3-4), żywo dyskutowany przez zebranych. W tym miejscu trzeba też przypomnieć o niedokończonym opracowaniu *Zrzeszenia zbiorowych zakupów w handlu* (materiał niepublikowany, 1937-1939), tworzony w tej samej konwencji badawczej.

We wspomnianych powyżej rozprawach i przyczynkach zawsze występował służebny związek nowych, nierzadko autorskich metod z problemem do rozwiązania wyjętym z realiów tamtejszej gospodarki. Mniej tego typu inspiracji praktycznych na rzecz wzmacniania gmachu wiedzy ekonomicznej posiadają takie, niezmiennie zwięzłe, opracowania, jak *Stan szczególnej równowagi a badania statystyczne w ekonomice* („Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen”, 1933) czy *Uwagi do długich fal koniunktury* („*Ekonomista*”, 1937, kw. IV), w którym do super cykle koniunktury N. Kondratiewa uzupełnił rozważaniami o warunkach teorii równowagi J.M. Keynesa w ujęciu J.E. Meade’a. Dodać jeszcze trzeba, że został wskazany przez wydawców niedokończonego i bardzo profesjonalnego przedsięwzięcia wydawniczego jako autor następujących haseł: *Kredytowa statystyka*, („*Encyklopedia Nauk Politycznych*”, Warszawa 1938, t. III) oraz *Pieniądz, wartość pieniądza*, („*Encyklopedia Nauk Politycznych*”, Warszawa 1938, t. IV). Porządkująca treść tych opracowań przypomina bardziej zwięzłą rozprawkę problemową niż typowe hasło encyklopedyczne. Na użytek najmłodszych odbiorców – doceniając wagę świadomości ekonomicznej przyszłych obywateli – z oryginału przełożył oraz do warunków gospodarczych Polski dostosował popularny podręcznik A. Dane’a *Łatwa ekonomika*

⁸ *Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912-1992*, Rada Główna PTS, Warszawa 1992, s. 38.

(Książnica-Atlas, Lwów-Warszawa 1937), będący jednym z nielicznych przejawów wkładu Skrzywan w krąg publikacji o charakterze dydaktycznym. Od 1935 roku był członkiem międzynarodowego „Econometric Society”. W ramach utworzonego w 1937 roku Polskiego Towarzystwa Statystycznego przewodniczył w latach 1938-1939 pracom Komisji ds. opracowania przewodnika po źródłach statystycznych. Komisja zakończyła swoją działalność w dniu 1 kwietnia 1939 przedkładając propozycję wydania przewodnika wraz z budżetem przedsięwzięcia.⁹

Jako wykładowca Wyższego Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach w roku szkolnym 1938/1939

Jeśli nie liczyć zajęć z podstaw ekonomiki przeprowadzonych w 1933 roku na wakacyjnym kursie dla nauczycieli szkół handlowych,¹⁰ to roczna praktyka dydaktyczna w katowickim Studium była pierwszym tego typu doświadczeniem w jego biografii zawodowej. Zresztą zawsze w składanych po wojnie aplikacjach o zatrudnienie zawsze o tym informował, choć wspomnienia z tym związane niekoniecznie musiały być jednoznacznie dla niego pozytywne. Wacław Skrzywan przyjęty został do 60-godz. wykładu „ekonomii społecznej” z elementami „polityki ekonomicznej” (osobne 30 godz.) na ostatnim roku studiów Wydziału Organizacji Przemysłowej oraz do „ekonomii społecznej” z elementami „historii doktryn ekonomicznych” (łącznie 60 godz.) na nowoutworzonym Wydziale Administracji Publicznej.¹¹ W praktyce na zajęcia uczęszczali już słuchacze II roku studiów.¹² Program w czasowym wymiarze został zrealizowany,¹³ choć trzeba pamiętać, że w miesiącu październiku 1938 roku ze względu na operację Zaolzie zajęcia w szkołach na terenie województwa śląskiego zostały w większości zawieszane.

Niemniej dobrze przygotowany merytorycznie W. Skrzywan (patrz: omówiony powyżej zakres dorobku naukowego) nie akceptował miejsca wykładanego przez siebie przedmiotu na Wydziale Organizacji Przemysłowej. Jak wiadomo, wypracowany tu został indukcyjny program nauczania, który widział „ekonomię społeczną” jako przedmiot najbardziej ogólny w roli wieńczącego cykl edukacji ekonomicznej. Powodem zaś wyrażanego sprzeciwu była kontrowersja pomiędzy wykładaną przez dr Józefa Lisaka „ekonomią jednostek gospodarczych” a „ekonomią społeczną”. M. in. w dniu 23 maja 1939 roku podczas posiedzenia Rady Wydziału W. Skrzywan wniósł o przeniesienie przedmiotów ogólnych, jak „ekonomia społeczna” na I rok studiów, a specjalizacyjnych na rok III. „Ekonomia jednostek gospodarczych” na Wydziale

⁹ Ibid., s. 42.

¹⁰ Archiwum UJ, sygn. S. III.

¹¹ Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych (W.S.N.S.G.) Prospekt, WSNSG, Katowice 1938, s. 8 i 10.

¹² Por. Książeczka legitymacyjna Alojzego Mehlicha nr 125.

¹³ Na Wydziale Administracji Publicznej wykonanych jednak zostało 30 godzin z „ekonomii społecznej”. Por. także Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, sygn. RK 120 (życiorys).

Organizacji Przemysłowej jest przedmiotem podstawowym – zauważał – ale dla ekonomii ogólnej jest specjalizacją. Dlatego podbudową powinna być „ekonomia społeczna”. Projekt Skrzywana popierali mgr inż. Bronisław Giziński (absolwent Politechniki Warszawskiej, wykładowca „technologię produktów chemicznych organicznych), dr Adam Vetulani (prawnik z UJ) oraz związany z WSNSG statystyk dr Rajmund Buławski, postulując przepracowanie programu jeszcze w bieżącym roku szkolnym. Ale Lisak bronił przyjętej koncepcji: „program nauczania był wielokrotnie dyskutowany, był też opracowany w drodze ankiety (rozesłanej do prezesów i dyrektorów wielkich przedsiębiorstw – A.Cz.). Zwyciężył ten punkt widzenia, by zaczynać od przedmiotów konkretnych, a ekonomia społeczna jest na Wydziale Organizacji Przemysłowej przedmiotem ogólnokształcącym”.¹⁴ Sporu nie rozstrzygnięto. Obydwie strony obstawały przy swojej argumentacji. Ustalając obsadę na rok szkolny 1939/1940 kierujący Studium dr J. Lisak w innym miejscu ujawnił, że zostały wszczęte rozmowy, by na Wydziale Organizacji Przemysłowej „ekonomię społeczną” w miejsce Wacława Skrzywana otrzymał prof. dr Adam Heydel z UJ, współpracujący także w tym względzie z Akademią Handlową w Krakowie.

Ale z usług Wacława Skrzywana nie zamierzano zrezygnować. Był przecież członkiem Komisji Programowej dla Wydziału Organizacji Przemysłowej. Zalecał utrzymanie rysu charakterystycznego kształcenia (tylko jak było to zrobić przy postulowanych przez niego reformach?). Opowiadał się za istotną rolą seminariów w kształceniu akademickim, nawet jeżeli pożytek z ich prowadzenia wyniosą tylko będące w mniejszości jednostki aktywne. Przy aprobacie środowiskowej powierzono mu organizację i przeprowadzenie „seminarium ekonomicznego” w nadchodzącym roku 1939/1940. Tak samo jak utrzymano jego wykład z „ekonomii społecznej” na Wydziale Administracji Przemysłowej zwiększony dodatkowo o semestralną „politykę ekonomiczną”.¹⁵ Współpraca, mimo wycinkowych trudności, się docierała. W końcu dojeżdżający co prawda z nie akademickiego ośrodka warszawskiego, był zbyt cenną i kompetentną jednostką, by pochopnie z niego zrezygnować. Szkoda, że stało się inaczej.

Czas okupacji: szczęście w trudnych chwilach

Wybuch wojny przerwał te wszystkie zamierzenia łącznie z przygotowaniem do przeprowadzenia promocji doktorskiej. Dorobek był bowiem dalece przekraczający przyjęte wymogi. Wszelkie plany obrócone zostały wniwecz. W wyniku agresji okupanta Skrzywan opuścił zagrożoną stolicę i do końca października 1939 roku przebywał w Równem. Wrócił do

¹⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach, sygn. UWŚl.-OP-2251.

¹⁵ A. Czech: *Józef Lisak i Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach*, AE, Katowice 1997, ss. 94, 95, 113, 119.

Warszawy, podejmując od grudnia 1940 roku pracę referenta w funkcjonującej Izbie Przemysłowo-Handlowej. Założył sobie szeroki zakres prac, przekraczający znacznie stanowiskowe obowiązki, włącznie z prowadzeniem obserwacji naukowych i prac analityczno-prognostycznych w realiach wojny. Powstał pokaźny dorobek, który przepadł albo nigdy nie był opublikowany, jakkolwiek pozwolił autorowi na przekór rzeczywistości i skrajnie niesprzyjających warunków utrzymać ciągłość warsztatu naukowego. Wpierw jednak zdarzyło się krańcowo niebezpieczne przeżycie. Zatrzymany w łapance ulicznej, w okresie 19.09-22.10.1940 przez ponad miesiąc przebywał w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu, skąd został przez pracodawcę wyreklamowany. Wróciwszy do Warszawy aż do powstania w lecie 1944, pracował w Wydziale Statystycznym Izby, wykonując zadania zlecane i samemu według własnego uznania nakreślane. Od 1941 roku fragmenty badań, które prowadził, zwłaszcza samodzielnie wykonywane prognozy, przekazywał polskim władzom konspiracyjnym. Do większych opracowań, które wykonał, należały:¹⁶ szkic metody analizy bilansów *Statystyka bilansowa rozmiarów kapitalizacji* (Warszawa 1942); *O klasyfikacji przemysłowych przedsiębiorstw podstawie teorii cen*, (pisane w 1943) jako szkic metody i próbna wersja; praca o charakterze ekonometrycznym *Empiryczna krzywa podaży pracy* (pisana w latach 1942-1943); *Nowa metoda obliczenia ekwiwalentnego, tzw. „idealnego” wskaźnika cen* (powstała w latach 1943-1944), była referowana na zebraniu pracowników Katedr Ekonomii w konspiracji. Jak już było wspomniane, opracowanie na temat koniunkturalno-statystycznej sytuacji gospodarczej okręgu Warszawskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w latach 1939-1941 było opublikowane w języku niemieckim. Powielony także został materiał dotyczący położenia robotnika polskiego w wyniku polityki okupanta. Drobne przyczynki dotyczące teorii polityki gospodarczej, teorii planowania, badań nad oszczędnościami, inwestycjami i płacami realnymi zamieszczał konspiracyjny miesięcznik „Przyszłość Gospodarcza”. Poważna praca badawczo-analityczna prowadzona w tych skrajnie niesprzyjających warunkach została przerwana w wyniku wybuchu Powstania w Warszawie.

Zmuszony do opuszczenia miasta, od września 1944 przebywał w Krakowie. Na nie posiadających stałego zatrudnienia uchodźców z Warszawy w dniach 6-7 stycznia 1945 urządzono obławę, aresztując kilka tysięcy kobiet i mężczyzn, w następnych dniach wysyłając ich do Makowa albo w głąb Rzeszy.¹⁷ Zatrzymany podczas ulicznej kontroli, Wacław Skrzywan został osadzony w obozie na Prądniku, w którym przebywał w dniach 6.01.-15.01.1945. Podczas ewakuacji, szczęśliwie zbiegł w Makowie z etapowego postoju. W oswobodzonym Krakowie rozpoczął pracę w tamtejszej Izbie Przemysłowo-Handlowej na stanowisku naczelnika Wydziału Statystyki i

¹⁶ Wg Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, op. cit., s. 38.

¹⁷ *Kraków pod rządami wroga 1939-1945*, pod red. J. Dąbrowskiego, Biblioteka Krakowska nr 104, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków 1946, s. 45-46.

Katastru. Z instytucją tą utrzymywał współpracę tak długo, jak tylko to było możliwe. Wspomniany Wydział prowadził do końca 1946 roku. W następnym został konsultantem krakowskiej Izby, rozciągając jeszcze wcześniej tę funkcję także na reaktywowaną Izbę Warszawską. Niejako przedłużeniem w tej roli było powołanie w okresie 15.10.1947-31.05.1948 na konsultanta w Centralnym Zarządzie Paliw Płynnych w Krakowie. Ale było coraz bardziej oczywiste, że przeznaczeniem Skrzywana jest środowisko akademickie.

W służbie Uniwersytetom

Już od 19 lutego 1945 roku został zaliczony w poczet wykładowców na Wydziale Prawa i Administracji UJ. Ale sytuacja uczelniana uległa zmianie, gdy w lecie 1945 roku na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego została przeprowadzona promocja doktorska. Za podstawę przyjął rozprawkę *Kartel cementowy w Polsce w świetle analizy teoretycznej* z 1936 roku. Ale z powodu jej wyjątkowej zwięzłości (12 stron), by nie razić otoczenia, dołączył jeszcze większą rozprawę *Handel obuwem w Polsce* z 1932 roku. Obydwa opracowania zostały przyjęte przez Radę Wydziału na wniosek promotora prof. Edwarda Taylora, który przedkładane tezy i podane rozwiązania ocenił bardzo wysoko. Pisał m.in.: „Obie prace odznaczają się wielką starannością i pełnym opanowaniem metod analizy ekonomicznej i statystycznej. Praca o kartelu cementowym rozpatruje zagadnienia bardzo trudne, opracowane dopiero w najnowszych czasach przez ekonomikę, mianowicie kształtowania się cen przy niedoskonałej konkurencji i monopolu w różnych jego formach. Mimo to daje analizę bardzo trafną i ciekawą. Praca o handlu obuwem umiejętnie analizuje materiał statystyczny, daje ciekawy obraz stanu tego handlu i przyczyn powodujących jego strukturę, a poza tym bardzo słuszne wskazania polityczno-ekonomiczne. Oceniając rozprawę doktorską jako bardzo dobrą,¹⁸ wnioskował o dopuszczenie jej do publicznej obrony. Recenzje złożyli prof. prof. Marcin Nadobnik i Jan Zdzitowiecki. Obrona odbyła się w dniu 20 sierpnia 1945 z wynikiem *summa cum laude*.

Jak za dotknięciem różdżki, zaczęły się sypać propozycje współpracy.¹⁹ Z dniem 1 stycznia 1946 Studium Spółdzielczości przy Wydziale Rolniczym UJ zaoferowało wykłady ze „statystyki gospodarczej”, które trwały do końca roku akademickiego 1948/1949. Wydział Humanistyczny UJ zlecał wykłady ze statystyki dla studentów geografii w okresie od 1 lutego 1946 do końca września 1948. Także Wyższa Szkoła Nauk Społecznych przy UJ w okresie od 1 września 1946 do 31 grudnia 1949 kooperowała ze Skrzywanem jako wykładowcą statystyki. Już 19 marca 1946 roku nawiązał współpracę Wydział Prawa Uniwersytetu z Wrocławia. Aż trudno uwierzyć, że w tej nawale zleceń, przy etatowej pracy w Izbie, znajdzie się jeszcze czas na dorobek autorski.

¹⁸ Archiwum UAM w Poznaniu, sygn. 425/64.

¹⁹ Archiwum UJ, sygn. S III.

Tymczasem po wojnie opublikowane zostały dalsze prace, choć już nie tak skoncentrowane i zwarte tematycznie, jak w okresie wcześniejszym. Były to: *Uwagi o gospodarczych dziejach Krakowa w czasie okupacji*, w: *Kraków pod rządami wroga 1939-1945*, pod red. Jana Dąbrowskiego, (Biblioteka Krakowska nr 104, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków 1946); *Rola samorządu gospodarczego i zawodowego na Ziemiach Odzyskanych*, w: II Sesja Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych, z. 3: *Problemy osadnictwa nierolniczego*, Biuro Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych, Kraków 1946; oraz *W obronie statystyki*, w: „Życie Nauki”, 1946, nr 78, który był wielkim apelem do władz uczelnianych i państwowych o zaprzestanie dalszych zaniedbań w zakresie kształcenia statystycznego.

W obronie statystyki

W powojennej reaktywacji kształcenia na poziomie wyższym, tak uniwersyteckim, jak politechnicznym, statystyka w nowoczesnym rozumieniu w ogóle nie była brana pod uwagę. Skrzywan w tym pełnym pasji obrończej artykule poszukuje przyczyn tego stanu rzeczy. Wskazuje na wciąż pokutujący sposób postrzegania tej dziedziny, będący spadkiem po ekonomicznej szkole historycznej, dominującej w XIX i na początku XX wieku w Niemczech. Głównym wyrazicielem tego ujmowania był G. Mayr²⁰ i wraz z jego odejściem wydawało się, że niemiecka szkoła statystyki także się zakończy. Przemowny wpływ tej orientacji jednakże w Polsce trwał nadal, czego przejawem było uparte ograniczanie przedmiotu statystyki do opisu stosunków społeczno-demograficznych. W następstwie negowana jest obecność matematyki w statystyce, nawet zrodził się mit szkodliwego wpływu statystyki matematycznej na wyniki w danym przedmiocie badań, podczas gdy jest to warunek jej unaukowienia. Bez niej w demografii na przykład nie sposób dokładnie określić prawidłowości. Tymczasem obserwuje się dynamiczny rozwój metod matematycznych używanych w statystyce, w czym prym wiodą uczeni anglosascy, skandynawscy, a także rosyjscy. Także w Niemczech pojawiają się pojedynczy zwolennicy tego prądu, wśród których Skrzywan przywoływał stanowisko Wilhelma Winklera,²¹ głoszącego, iż statystyka posługuje się zarówno logiczną jak i matematyczną metodą badań. Tym samym podziału na „statystykę” i „statystykę matematyczną” nie można niczym usprawiedliwić.

²⁰ Georg von Mayr (1841-1925) – bawarski ekonomista i statystyk, autor licznych publikacji, głównie statystyki narodowościowej. Wydał m.in. *Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben : statistische Studien*, Oldenbourg, München 1877, będące popularnym przedstawieniem statystyki; *Statistik und Gesellschaftslehre*, Bd. 1, *Theoretische Statistik*, Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr, Freiburg-Leipzig 1895, Bd. 2, *Bevölkerungsstatistik*, 1897, liczne wydania dalsze;

²¹ W. Winkler: *Grundriss der Statistik*, Bd. 1 *Theoretische Statistik*, Julius Springer, Berlin 1931, s. 61-62. Był także 2 tom *Grundriss: Gesellschaftsstatistik*, Julius Springer, Berlin 1933. Wiedeński profesor poszedł jeszcze dalej, o czym W. Skrzywan wtedy nie mógł wiedzieć. Przygotowywał jedną z pierwszych monografii ekonometrycznych *Grundfragen der Ökonometrie*, Wien 1951; przekład polski E. Vielrose jako *Podstawowe zagadnienia ekonometrii*, PWN, Warszawa 1957.

Istnieją raczej statystycy, którzy nie opanowują narzędzi badawczych obydwu tych części statystyki równocześnie i nie chcą się przyznać do połowicznych kompetencji. Jest to jednak logiczna i zwarta całość, której rozdzielić się nie da.

Czym w takim razie jest statystyka? Warto posłuchać odpowiedzi Skrzywana na to retoryczne pytanie, gdyż jest ona nośna poznawczo. Statystyka to nie są zbiory danych, jakkolwiek to źródła statystyczne stanowią punkt badawczego wyjścia. Statystyka nie jest także czynnością zbierania danych, jakkolwiek istnieje technika statystyczna tym się zajmująca. Statystyka „jest nauką o metodzie poznania, indukcji statystycznej. W stosunku do indukcji niezupełnej jest ona dalszym etapem uściślenia naszego poznania. Gdy formułując zasady indukcji mówimy o potrzebie klasyfikacji faktów i nadania ogólnej charakterystyki badanym faktom, uzasadniamy w ten sposób sens istnienia i teorii przeciętnych i zbiorczych cech statystycznych. Postulując jednorodność badanych zjawisk, uzasadniamy stosowanie przez statystyka miar niejednorodności, tzw. dyspersji. Mówiąc zaś o konieczności mnożenia naszych doświadczeń lub obserwacji jako o niezbędnym warunku umożliwiającym wyciąganie wniosków i budowanie hipotez naukowych, stosujemy teorię prawdopodobieństwa. Wniosek poznawczy osiągnięty drogą indukcji statystycznej tworzy zdanie prawdopodobne, podobnie jak przy indukcji niezupełnej, lecz sformułowany jest ściślej: możemy ustalić stopień prawdopodobieństwa, iż niezbadana całość zjawiska badanego posiadać będzie taką lub inną charakterystykę liczbową, obliczalną w pewnych granicach ścisłości”.²² Nie ma dalszego postępu w nauce, bez stosowania metod statystycznych. Indukcja statystyczna nie ogranicza się tylko do obiektów wymierzalnych. Równie dobrze może być stosowana do przedmiotów dających się charakteryzować tylko jakościowo.

Zapoznając statystykę jako narzędzie ścisłego poznania, zarzuca się zarazem dorobek polskich uczonych w zakresie logiki matematycznej. W szczególności powołuje się Skrzywan na logikę zdań prawdopodobnych Jana Łukaszewicza, która tkwi u podstaw metody statystycznej, będącą częścią składową logik wielowartościowych. Także rozwój nauki, nie tylko XX-wiecznej, jak fizyka atomu M. Plancka, E. Schrödingera i innych, ale już XIX, by wskazać na teorię cieplną C. Maxwella (1868) czy genetykę F. Galtona (1869), spowodował radykalną rewizję pojęcia praw nauki, które uważa się za statystyczne. Postęp w nauce byłby niemożliwy, bez metod statystyki jako najściślejszych metod empirycznego poznania. Warunkiem postępu, „bez znaczenia, czy chodzi o fizykę, czy psychologię jest obecnie uściślenie poznania, co dokonuje się przez matematyczne sformułowanie hipotez i statystyczne ich usprawiedliwienie”.²³ Inna droga rozwoju jest poznawczo bezpłodna. Nic bowiem nie wnosi do powszechnej skarbnicy wiedzy.

²² W. Skrzywan: *W obronie statystyki*, w: *Życie nauki*”, 1946, nr 78, s. 39-40.

²³ *Ibid.*, s. 40.

Dalej Skrzywan wylicza przypadki jakby bliższych mu nauk, gdzie proces badawczy nie może się obejść bez sięgania do statystyki, jak w różnych działach nowoczesnej psychologii, w ekonomice, której szeregi zjawisk przyjmują z reguły charakter probabilistyczny, w naukach społecznych, nagminnie korzystających z ankiet, których moc dowodową można ustalić tylko statystycznie, wreszcie w prawodawstwie, które jest do pomyślenia jedynie na gruncie naukowego, statystycznego poznania w dziedzinach realizujących politykę prawa. To właśnie rugowanie statystyki z wydziałów prawnych było powodem napisania alarmującego artykułu w obronie statystyki, postulującego w konkluzji tworzenie katedr statystyki na każdym wydziale uniwersyteckim oraz instytutów międzywydziałowych statystyki na politechnikach. Problemem był brak kadr, czy to na poziomie wyższym czy średnim i tę lukę uczelnie i szkoły powinny jak najszybciej wypełnić.

Służby uniwersyteckiej ciąg dalszy

Efektom m.in. artykułu było powierzenie jego autorowi opracowania programu nauczania statystyki na polskich uczelniach, czego pozostałością była publikacja *Organizacja i program nauczania statystyki w Polsce*, (w: „Przegląd Statystyczny”, 1949, t. III, nr 1-2). Wcześniej jednakże Skrzywan zabrał głos w sprawach dla nauk ekonomicznych kluczowych ogłaszając rozprawę *O podstawowych twierdzeniach ekonomii*, (w: „Ekonomista” 1947, kw. II i kw. III-IV), w której postulował konieczność oparcia teorii ekonomii na danych empirycznych pochodzących z badań statystycznych. W szczególności chodzi o statystyczny status praw ekonomicznych. Ważnym w ekonomii zagadnieniem poznawczym jest bowiem proces powstawania zjawisk gospodarczych. Należy umieć określić, w jakiej postaci może nastąpić zbadanie statystyczne tych faktów rozwojowych, z których składa się zawsze proces wzrostu i zanikania form organizacyjnych wytwórczości. Prof. W. Styś sugerował, że wysunięte w tej rozprawie tezy zbliżają się do metodologicznych wskazań materializmu historycznego, odrzucają psychologizm, domagając się statystycznych badań postępowania ludzkiego, a więc tych faktów, które mają znaczenie społeczne.²⁴ Naddo W. Skrzywan podał sposób obliczenia poziomu równowartościowości dochodów konsumenta, czyniąc oryginalną i udatną próbę rozwiązania ważnego zagadnienia budowy idealnego wskaźnika cen, jak również na podstawie niepublikowanych wyników swych badań z okresu okupacji zaproponował sposób analizy wpływu wysokości płacy na wydajność pracy robotnika.

Artykuł *O podstawowych twierdzeniach ekonomii* odbił się dużym echem w środowisku. W 1946 roku maszynopis tego tekstu wpłynął do Rady Wydziału Prawa i Administracji UJ, która uchwałą z dnia 28 czerwca tego roku określiła go za wystarczająco ważny, by jego treść uznać za podstawę nadania stopnia habilitacyjnego. Jednocześnie uznała, że ze względu na wartość całego dorobku

²⁴ Z recenzji prof. Wincentego Stysia, op. cit., s. 20.

– nie kuriozalnie odliczanego po doktoracie, jakby ten wcześniejszy był pozbawiony znaczenia – nie widzi potrzeby przeprowadzania rygorozum ani kolokwium habilitacyjnego. W drugiej uchwale z dnia 15 listopada 1946 roku przyznała dr Skrzywanowi *veniam legendi* w zakresie statystyki i ekonometriki (sic!), zatwierdzone dnia 23 lipca 1947 przez Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego. Od 15 grudnia 1947 roku do końca 1948 kierował Instytutem Ekonomicznym PAU.

Z kolei Rada Wydziału Prawno-Administracyjnego Uniwersytetu we Wrocławiu powzięła uchwałę o utworzeniu Katedry Statystyki i wystąpiła z wnioskiem o nadanie tytułu profesora, który dekretem Prezydenta przyznany został 26 lipca 1949 roku. Katedrę Statystyki dopiero objął 1 września 1952, ale jako profesor Wydziału wykonał mnóstwo zabiegów i starań, by doszło do jej powstania. Równocześnie jego niespożyta aktywność znajdowała ujście na różne sposoby.²⁵ Prowadził wykłady dla pracowników naukowych. Oprócz wersji podstawowych, był zwolennikiem wykładów monograficznych. Realizował taki semestralny wykład ze „statystyki przemysłowej” w Wyższej Szkole Ekonomicznej, a ze „statystyki finansowej” na Uniwersytecie. Słuchaczy na Wydziale Prawa na zajęciach nadobowiązkowych jednak ubywało. Większe zrozumienie znalazł na Wydziale Przyrodniczym, gdzie niebawem pracę dydaktyczną połączył z nauką. Na I Kongresie Nauki Polskiej w 1951 był organizatorem podsekcji statystyki, choć nie należy przypuszczać, by z wyników obrad tego Kongresu był usatysfakcjonowany. Pracował nad konstrukcją ankiety do badania przestępczości w powiecie kaliskim. Na zlecenie Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego wspólnie z prof. L. Adamem dokonał analizy finansowej polskich uniwersytetów. Został stałym współpracownikiem Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego, dokonując m.in. analizy zasobów mieszkaniowych miast dolnośląskich.²⁶ Od 1954 roku był radnym Miejskiej Rady Narodowej m. Wrocławia.

Wskutek zamierania zajęć dydaktycznych ze statystyki otrzymał propozycję napisania podręcznika dla słuchaczy szkół i wydziałów ekonomicznych. Powstało w ten sposób jedyne w Polsce dzieło *Historia statystyki* (PWN, Warszawa 1954), wydane w nakładzie 200 egz. Wcześniej podjął teoretyczne rozważania *O pojęciu współzależności* (w: „Studia i Prace Statystyczne”, 1952, II, nr 1). W przeciwieństwie do macierzystego Wydziału wdzięcznym polem kooperacji okazało się środowisko antropologów, w wyniku której powstały cztery ostatnie rozprawy Skrzywana: *O metodach statystycznych stosowanych w antropologii polskiej*, („Przegląd Antropologiczny” 1953, XIX); *Metoda grupowania na podstawie tablic prof. Czekanowskiego*, („Przegląd

²⁵ Wg A. Jagielski: *Wacław Skrzywan*, op. cit. s. 5-6.

²⁶ Efektem ubocznym tego projektu było przeprowadzenie studiów statystycznych nad warunkami mieszkaniowymi i budownictwem mieszkaniowym w centralnym zagłębiu węglowym w 1955 roku przez byłą magistrantkę doc. Skrzywana z UJ Ewę Kozłowską (późniejszą prof. UŚI i AE w Katowicach), która na tej podstawie (15.10.1957, już po śmierci Skrzywana z promotorem zastępczym) sfinalizowała rozprawę doktorską. Por. Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, sygn. 270/118.

Antropologiczny” 1954, XX); *Zastosowanie analizy sekwencyjnej do badań taksonomicznych w antropologii*, („Przegląd Antropologiczny”, 1956, XXII, nr 3); *Sekwencyjna analiza 50 wybranych czaszek*, („Przegląd Antropologiczny” 1957, XXIII, nr 1).

członek i działacz Towarzystw

Wacław Skrzywan był związany z towarzystwami i stowarzyszeniami. Należał do grona 20. założycieli Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w grudniu 1945 roku. Później w latach 1946-1948 był członkiem Oddziału PTE w Krakowie. W 1948 roku wraz z prof. Wincentym Stysiem – pierwszym prezesem, prof. Lesławem Adamem i doc. inż. Janem Falewiczem był współzałożycielem Wrocławskiego Oddziału PTE. Należał do Rady Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Był również członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego oraz Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Nie należał do żadnej partii. Był przede wszystkim człowiekiem uniwersytetu. „Przez młodzież i wielu pracowników uczelni wrocławskich uważany był za typowego profesora: lekko przygarbiony, resztki siwych włosów, okulary i wieczne zaaferowanie. Niezmiernie przywiązany do uniwersytetu i katedry. Pomimo dużej odległości od domu tylko w wyjątkowych okolicznościach pozostawał w mieszkaniu. Sprawy uczelni i nauki znacznie więcej go absorbowały aniżeli osobiste. Nie zwracał uwagi na zdrowie, lekceważył swoją chorobę”.²⁷ Kilka tygodni zdążył się tylko nacieszyć zmianami, które przyniosła odwilż października’56. Zmarł zbyt wcześnie, 17 listopada 1956 roku we Wrocławiu.

Niniejszy biogram stanowi część składową artykułu *Pierwsi ekonomiści w Uczelni* opublikowanego w: „Forum” Biuletyn Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 34/styczeń 2012, s. 39-46. Przedruk za zgodą redakcji.

²⁷ A. Jagielski: *Wacław Skrzywan*, op. cit., s. 6.